Дубовик О.Ю.
к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів,
Пєткова К.М.
здобувачка 3 курсу,
Одеський національний економічний університет
м. Одеса, Україна

ПРОБЛЕМИ УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ ПОДАТКІВ В УКРАЇНІ

Податкові надходження є основним джерелом фінансування державного бюджету, однак проблема ухилення від сплати податків залишається актуальною для України. Це суттєво впливає на економічну стабільність країни, оскільки зменшує обсяги надходжень до бюджету, обмежує можливості фінансування соціальних програм та інфраструктурних проектів. Основними проявами ухилення є тіньова економіка, заниження бази оподаткування, використання схем мінімізації податкових зобов'язань, а також ухилення від сплати митних платежів. Серед поширених схем ухилення – офшорні механізми, контрабанда, створення фіктивних компаній, виробництво та реалізація контрафактної продукції, а також використання фізичних осіб-підприємців замість офіційного працевлаштування.

Для боротьби з ухиленням від сплати податків Україна впроваджує міжнародні стандарти, зокрема План дій BEPS (Base Erosion and Profit Shifting), спрямований на протидію розмиванню податкової бази та виведенню прибутку з-під оподаткування. З 2017 року Україна взяла на себе зобов'язання щодо впровадження мінімального пакету заходів BEPS. Серед них – оподаткування доходів контрольованих іноземних компаній, правила трансфертного ціноутворення та підготовка до приєднання до автоматичного обміну фінансовою інформацією (CRS). У 2019 році було ратифіковано багатосторонню угоду MLI, яка запобігає зловживанню міжнародними угодами про уникнення подвійного оподаткування [1].

Однак проблема ухилення від сплати податків залишається актуальною через високий рівень тіньової економіки, який у 2024 році оцінюється на рівні 30-40% до обсягу ВВП. Війна, яка почалася у 2022 році, додатково ускладнила ситуацію, спричинивши різке зростання тіньового сектору до 48% ВВП. У 2023 році рівень тіньової економіки знизився до 30%, що свідчить про часткове відновлення економіки (рис. 1).

Рис. 1. Рівень тіньової економіки України у 2010-2023 рр., % до обсягу офіційного ВВП
Джерело: складено авторами за даними [2]

Аналіз динаміки відшкодування податку на додану вартість (ПДВ) за 2015-2024 роки виявляє тенденцію до зростання обсягів відшкодування. У 2016 році відшкодування становило 94,4 млрд. грн., а у 2024 році – 157,2 млрд. грн. Однак залишки сум, заявлених до відшкодування, також зростають, що може свідчити про затримки у виплатах або збільшення кількості заявок (табл. 1).

Зменшення обсягів зарахування ПДВ у зменшення майбутніх податкових зобов'язань (з 2,0 млрд. грн. у 2016 році до 33,3 млн. грн. у 2024 році) вказує на те, що підприємства все частіше обирають повернення ПДВ у грошовій формі. Неврегульовані вимоги на відшкодування ПДВ зменшилися з 493,7 млн. грн. у 2016 році до 85,8 млн. грн. у 2024 році, що свідчить про покращення механізмів адміністрування податків.

Таблиця 1

Обсяги відшкодування податку на додану вартість з державного бюджету, млн. грн.

Рік	Залишок сум, заявлених до відшкодування на початок періоду (року)	Відшкодування, виплачені у грошовій формі	Зараховано суми, заявлені на поточні рахунки платників, у зменшення податкових зобов'язань наступних податкових періодів	Відхилені суми, заявлені до відшкодування, на поточний рахунок платника	Нові суми, заявлені до відшкодування на поточний рахунок платника	Залишок сум, заявлених до відшкодування на кінець періоду	Неврегульовані вимоги на відшкодування ПДВ, які було подано раніше, ніж за 74 дня до завершення періоду
2016	12876,4	94405,4	1963,0	1217,4	94857,6	12172,2	493,7
2017	12172,2	120060,6	10004	1061,7	121034,2	15267,1	476,7
2018	15267,1	131659,4	278,7	1399,8	146361,3	28705,5	651,1
2019	28705,5	151901,2	267,9	2346,9	152801,0	27393,4	584,0
2020	27393,4	143108,6	44,2	2341,9	136320,4	18281,4	519
2021	18281,4	159701,1	176,4	2749,9	165518,0	23196,8	119,0
2022	40084,3	19310,2	0,2	1503,3	9825,8	28784,9	113,9
2023	40084,3	132378,9	26,1	7078,2	117551,3	18791,0	94,9
2024	18791,0	157198,1	33,3	3099,8	165117,0	23045,5	85,8

Джерело: складено авторами за даними [3]

Для ефективної боротьби з ухиленням від сплати податків необхідні комплексні заходи. З одного боку, держава має забезпечити сприятливі умови для ведення бізнесу, знизити податкове навантаження, спростити процедури адміністрування податків та посилити боротьбу з корупцією. З іншого боку, важливо впроваджувати міжнародні стандарти, такі як BEPS, CRS та MLI, а також забезпечувати прозорість у використанні бюджетних коштів. Громадяни, у свою чергу, повинні відповідально ставитися до своїх зобов'язань, своєчасно сплачуючи податки та вимагаючи від держави ефективного використання коштів.

Таким чином, для досягнення економічної стабільності та зменшення рівня тіньової економіки необхідний діалог між державою та громадянами, спрямований на побудову довіри та забезпечення справедливого оподаткування. Лише за умови спільної відповідальності можна досягти стабільного розвитку країни та підвищення добробуту суспільства.

Список літератури

1. Public Consultation Document: Review of Country-by-Country Reporting (BEPS Action 13). OECD. 2020. URL: http://www.oecd.org/tax/beps/public-consultationdocument-review-country-by-country-reporting-beps-action-13-march-2020 .pdf (дата звернення: 03.04.2025).

2. Міністерство економіки. Тіньова економіка: загальні тенденції. Аналітична записка. 2021. 12 с. URL: https://me.gov.ua/view/74e86de5-126a-4849-94d5-7d4ea048e4b8

3. Державна податкова служба України. Інформація про обсяги відшкодування податку на додану вартість з державного бюджету. URL: https://tax.gov.ua/diyalnist-/vidshkoduvannya-pdchv/informatsiya-pro-obsyagi-vidshkoduvannya/ (дата звернення: 04.04.2025).